

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Венера Росенова Димитрова

ПРАГМАТИЧНИ И СИНТАКТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА
ДИАЛОГИЧНОТО ЕДИНСТВО ВЪПРОС-ОТГОВОР

Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна
степен „доктор”

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Български език (Синтаксис)

Научен ръководител: проф. д-р Йовка Тишева

София,

2020

Дисертационният труд е обсъден на заседание на Катедрата по български език и е предложен за откриване на процедура за защита.

Дисертационният труд „Прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор” съдържа 267 страници и се състои от увод, осем глави, заключение и библиография на използваната литература (221 заглавия).

На заседание на Факултетния съвет на Факултета по славянски филологии на 13.10.2020 г. е взето решение за откриване на процедура за публична защита на Венера Росенова Димитрова.

Материалите за защита са на разположение в кабинет 230 на СУ „Св. Климент Охридски”.

Защитата ще се състои на 26.01.2021 г. в zoom от 13 ч.

Научно жури:

Научен ръководител: проф. д-р Йовка Тишева

Председател: доц. д-р Марина Джонова

Рецензии:

доц. д-р Марина Джонова

доц. д-р Владимир Досев

Становища:

проф. д-р Йовка Тишева

доц. д-р Албена Добрева

доц. д-р Радослав Цонев

Съдържание

Увод 4

Първа глава. Комуникация. Елементи на комуникативната ситуация 5

Втора глава. Изказване, речев акт и теория на речевите актове 8

Трета глава. Въпрос и отговор - прагматични и синтактични особености 10

Четвърта глава. Диалог, реплика и конверзационен анализ. Видове диалози 12

Пета глава. Теоретични възгледи за успешна комуникативна ситуация 13

Шеста глава. Попълване на липси в информацията на питащия 14

Седма глава. Блокиране и пренасочване на комуникативния процес 17

Осма глава. Прекъсвания и диалог с повече от двама комуниканти (полилог) 19

Заключение 24

Справка за научни приноси на дисертацията 31

Списък с публикации по темата на дисертацията 32

Библиография на използваната в автореферата литература 33

Увод

В увода е изложена мотивацията на изследването на прагматични и синтактични особености на диалогичното единство въпрос-отговор. Представят се обектът, предметът, целите и задачите на дисертацията. Посочват се източниците на ексцерпиранияте примери и използваната методология за анализ.

Обект и предмет

Обект на дисертационния труд са синтактични и прагматични особености на диалогичното единство на реплика стимул въпрос и реплика реакция отговор, които се реализират между тях в определена комуникативна ситуация. **Предмет** е комуникативното взаимодействие между участниците в диалог по трансакционния модел на комуникация.

Мотивация

Мотивацията на дисертационния труд е свързана с установяване на точни езикови параметри като ефективни стъпки, модели или тактики за блокиране и пренасочване на манипулативни опити в комуникативния процес.

Цели и задачи

Целта е да се установят и проучат задълбочено връзките между граматични средства и принципи на словесното междуличностно взаимодействие на всекидневноритмовия дискурс. Реализирането на тази цел е свързано със следните научни **задачи**:

- систематизиране на случаи с въпрос и отговор с попълване или липса на попълване на празноти в информацията на питащия от БРР в диалог по трансакционния комуникативен модел,
- проучване на синтактични и прагматични особености на същински и несъщински въпроси (по класификацията на Ницолова),
- проучване на синтактични и прагматични особености на отговорите като релативни или нерелативни в зависимост от инструкциите на вида въпрос в стимулната реплика,
- систематизиране на модели (описани и неописани) отговори за блокиране и пренасочване на комуникативния процес,

- проучване на синтактични и прагматични особености на ехо-въпросите от БРР,
- представяне на явлението *прекъсване* и неговата роля в диалогичното развитие въпрос-отговор,
- проверка на установени модели за блокиране и пренасочване на комуникативния процес в диалогични (полилогични) структури с трети комуникант.

Ексерпирани източници

Примерите, анализирани в дисертационния труд, са ексерпирани от:

- платформата *bgspeech*,
- корпус с разговори в семейна среда, събран от Кр. Алексова,
- личен архив (корпус с ехо-въпроси и видеа от платформа за видеосподеляне).

Методология

За структурно представяне на диалога от реплики с въпросителни изказвания и отговори служи конверсационният анализ. Водещ остава емпиричният метод.

Първа глава. Комуникация. Елементи на комуникативната ситуация

В първа глава (раздел 1.) са представени дефиниции и избраните от тях за целите на дисертационния труд на термините *комуникация*, *общуване*, *интеракция*, *разговор*, *разговаряне* и *диалог*.

Терминът *комуникация* се извежда от лат. *communicatio* „споделяне, съобщаване“. В български език се срещат още *общуване* и *комуникативна интеракция* (от лат. *interactio* – *взаимодействие*). Учените са правили опити да дадат определение на явлението *комуникация*. Формулирането на дефиниция се оказва невъзможно (Литълджон 2008).

Във връзка с даването на определение на комуникацията Франк Данс (Литълджон 2008: 3) очертава няколко елемента за описанието ѝ - вниманието, интенционалността и нормативната оценка. Авторът разглежда три измерения на комуникацията. Те са представени в нейното дефиниране.

Първото измерение е нивото на наблюдение или абстрактност. В него попадат обхватни и ограничителни дефиниции.

Широките схващания за комуникацията обясняват разнообразието на социални контакти между хората (в малки или големи групи) и по-особени случаи на взаимодействие като тези с животни. Тясно схващане може да бъде само взаимодействие в диалогов режим при ограничение само до човешките взаимодействия. Същевременно съществуват свръхобширни схващания. Чрез тях обхватът на термина се разширява до случаи на квазикомуникация или извън сферата на човешкото участие (пряко или чрез изкуствен интелект).

Второто измерение е свързано с интенционалността. За съжаление, дефинициите от тази група включват само преднамереното изпращане и получаване на съобщения.

Третото измерение е нормативната оценка. За разграничаването на едни дефиниции се допуска включване на изискване за успех, ефективност или акуратност. При други не се съдържат подобни имплицитни оценки.

В учебника си *Въведение в комуникацията* Дж. Блек и Дж. Брайънт (Блек, Брайънт 1995) обобщават, че повечето съвременни дефиниции на термина имат едно общо нещо. Те разглеждат комуникацията като процес.

В рамките на дисертацията се посочва следната работна дефиниция за *комуникация*: процес, при който съобщенията се формулират, обменят и интерпретират. В нея се концентрира основното за комуникацията като процес на взаимодействие чрез знакови структури. В рамките на научния труд се допуска синонимна замяна на *комуникация* с *общуване* и *комуникативно взаимодействие* (*интеракция*).

В български езиков контекст за описанието на комуникативното взаимодействие между хора служат още свободно разпространени понятия като *разговор*, *разговаряне* и *диалог*¹. Те се срещат в специализирани и неспециализирани текстове. Богданов (2014) разграничава структурните им характеристики. В *диалог* участниците редуват помежду си ролите на адресат и адресант в неформални ситуативни условия. *Разговорът* е ситуация с начало и край с една тема, докато *разговарянето* е процес. В развитието на *разговарянето* темите се променят.

¹ Думата *диалог* е от старогръцки произход. От корените *διά*, „посредством“, и *λόγος*, „език“, „реч“, се създава *dialegesthai* (*разговарям*); лат. *dialogus* - *разговор* (англ. *dialogue*; рус. *диалог*). Богдан Богдан (вж. Богданов 2014) отбелязва, че съдбата на думите е постоянно да се откъсват от своите първоначални значения и да придобиват други. Процесът при старогръцкото *диалог* със значение *разговор* е придобило идеята за две страни на двама разговарящи, противопоставящи си теза и антитеза по обща тема.

С оглед на целите на работата в първата глава в раздел 2. са представени накратко различните аспекти на една комуникативна ситуация: *комуникативни партньори, код, канал, контакт, ситуативен контекст, съобщение* (актуализирана пропозиция като единица изказване) и присъщите им характеристики в контекста на изследването.

Три поколения модели комуникация хронологично проследяват развитието на схематичното представяне на комуникативната ситуация до избрания транзакционен модел като предмет на анализ.

При линейния модел комуникацията е протичащо действие от адресанта към адресата. При интеракционния модел наличието на фийдбек превръща комуникацията във взаимодействие между хората. При транзакционния модел предаването и получаването на съобщения е едновременно и взаимно. Размяната на съобщения представлява разгръщаща се верига от тематично свързани единици изказвания. Те в съвкупността си формират като езикова структура текст и образуват единна йерархично организирана цялост с относителна смислова затвореност и завършеност.

Тематично свързаните единици изказвания притежават относително завършено съдържание². Всяко съдържание е определено от авторовата интенция³. Дискурсът представлява обмен на тази знаково изразена информация в актуалните актове на социално взаимодействие между комуникантите. Знаково изразената информация е създаден текст в конкретна комуникативна ситуация. Този текст винаги носи белезите на комуникативното взаимодействие на съответния тип дискурс.

Представените резултати на дисертацията като теми, изразни средства и форма на комуникативно взаимодействие са свързани със ситуативния контекст на *всекидневнобитовия дискурс*. Той има две отличителни характеристики. Първо, диалогът е широко застъпена словесна форма на общуване. Второ, отношенията между общуващите могат да се определят като относително равноправни.

Именно при избрания транзакционен модел комуникация общуващите (адресант и адресат) носят отговорност за ефективността на комуникацията. Адресантът създава съобщения от използване (кодирание) на елементи от определен

² Част от примерите не са пълноценно функциониращи изказвания. Тяхното съдържание и значение се имплицира от вербалния контекст.

³ От лат. *intentio* - цел, намерение

код или от различни кодове. Адресатът осъществява декодиране на възприетите сигнали и ги свързва с определено значение.

В рамките на дисертационния труд процесът на предаване и получаване на съобщение се реализира в два типа комуникация. Първият тип комуникация е лице в лице. Използва се аудио-визуален канал. Контактът е пряк. Времево-пространствените ситуативни условия се реализират едновременно. Вторият тип комуникация е опосредствана комуникация чрез визуален посредник. Контактът не е пряк. Той е по едно и също време с пространствена дистанция.

Втора глава. Изказване, речев акт и теория на речевите актове

Втора глава поставя акцент върху представата за формиране на съобщенията (изказванията) по време на комуникация като процес на взаимодействие със знакови структури.

В раздел 1. се изяснява обхватът на термините *речев акт* и *комуникативен акт* и употребата на *речева дейност*. В рамките на дисертационния труд *речевият акт* се разглежда като единна структура, която обединява няколко едновременно извършващи се действия. *Речевият акт* е основната единица на речевата дейност.

Екстралингвистичните фактори, с които е свързан речевият акт, формират *речевата ситуация*. В нея се осъществява комуникацията между говорещия, слушателя, времето и мястото на произвеждане на речев акт.

В дисертацията е обърнато внимание, че дефинициите на термините *речев акт* и *комуникативен акт* се различават. В теорията за речевите актове под *речев акт* се определя самото изказване (речево действие или съвкупност от речеви действия). *Комуникативният акт* се разбира като взаимен обмен на конкретни вербални действия, т.е. речеви актове.

За представянето на комуникативното значение на едно изказване в раздел 2. се проследява описанието на теоретичните постановки на Дж. Сърл и Дж. Остин за речевите актове⁴.

Според вижданията на Остин един речев акт обединява други три: *локутивен*, *илокутивен* и *перлокутивен*. *Локутивният акт* е речев акт по отношение на използваните в него езикови средства. Той обединява едновременното реализиране на *фонетичен*, *фатичен* и *ретичен акт*. С *илокуционен акт* се има предвид конкретно осъществимо намерение на адресанта

⁴ Терминът *речеви актове* (illocutionary acts) се дължи на Дж. Остин и книгата му „Как с думи се вършат неща“ (1962; 1996).

да извърши социално действие от определен тип (да поиска или да даде информация). *Перлокуционен акт* (от лат. *per+locution* - *чрез казането на*) се равнява на прагматичното въздействие като ефекта на речевия акт върху слушателя.

От друга страна, в теоретичните възгледи на Сърл се включват речевите актове, изложени от Остин, но се добавя още един - *пропозиционален акт* (извършване на предикация). Процесът се осъществява с *актуализиране* на единица пропозиция като изказване. Съответно всеки акт на изказване се характеризира с *референция* и *интенция*. Основните им характеристики са уточнени в раздел 3. и раздел 4.

В раздел 3. се изяснява, че Сърл разглежда *референцията* като вид *предикация*. Референцията и предикацията формират пропозиция (символна структура от предикат и аргументи). Под *пропозиция* се разбира елементарна семантична единица за отразяване на ситуация в действителния или в някакъв възможен свят.

Същевременно *актуализацията* представлява използване на определена пропозиция за отразяване на конкретна ситуация в един речев акт. Именно в единица изказване се отразяват две ситуации – описаните от пропозицията и речевата ситуация. Обективното съдържание се преплита със субективната информация.

В актуализацията се осъществяват референтни отношения между актуализираната (контекстуално включена) дума или номинална фраза към обектите от действителността. В референтността се обръща внимание на отношението на адресанта и адресата към означавания предмет, взема се предвид ролята на общуването и контекста при избора на референтен израз.

В раздел 4. се посочва, че втората характеристика на акта на изказване (освен *референцията*) е вложената *интенция*. Тя определя общите цели и подцели на комуникативните партньори и типа диалог. Дж. Сърл (Сърл, Вандервекен 1985: 37) разработва класификация на речевите актове според вложената в тях интенция и цел на комуниканта (асертивна, комисивна, директивна, декларативна, експресивна).

Комуникативната интенция определя илокуционната (извънречева) сила на изказването (или комуникативен статус на изказването). Има 4 вида изказвания според техния комуникативен статус: *съобщителни*, *въпросителни*, *възкликателни* и *подбудителни*. Освен изброените съществува още един вид изказвания - *перформативни*. При тях с помощта на самия речев акт се върши действие.

Трета глава. Въпрос и отговор - прагматични и синтактични особености

В трета глава са обобщени изследвания, свързани със синтактични и прагматични особености на въпроса и отговора като основна речева единица (изречение), произнесена с конкретна комуникативна цел.

В раздел 1. е представена класификация на въпросите по функция. С оглед на манипулативни опити от страна на адресанта се излагат прагматични особености на въпроса и неговата връзка с езиковата демагогия.

Въпросите и отговорите обединяват комплексен набор от прагматични особености. От гледна точка на теорията на речевите актове въпросите са подклас директивни изказвания с отговори асертивни изказвания. Единствено те предоставят исканата информация.

По функция въпросителните изказвания се делят на същински и несъщински въпроси. Същинските въпроси (общи, частни, дизюнктивни) се задават с цел говорещият да запълни непълноти в информацията си. Несъщинските въпроси (реторични, ехо-въпроси, въпроси молби) имат различна комуникативна функция - предизвикване на неезиково действие или изказване на съобщение по експресивен начин.

За манипулативни цели Димитрова (1999: 68-70) систематизира 7 типа въпроси. Те дават двойна информация и изискват сведения. При първия тип въпроси адресантът прикрива интереса си към определена информация. С косвени въпроси вместо преки той изразява предположение за „мнимата” осведомеността на събеседника си по дадена тема. С третия тип демагогически въпроси говорещият демонстрира своето „незнание”. С четвъртия тип въпроси се проверява осведомеността на адресата с допитване. Петият тип въпроси служат за отричане на пропозицията при известен положителен отговор. С шестия тип въпроси адресантът иска мнението на адресата. Седмият тип въпроси служат за принизяване или възвеличаване на събеседника.

Съпътстващ манипулативен инструмент на въпросителните изказвания могат да бъдат регистърът, свързан с намерението на говорещия, частиците, формите на кондиционал, интонация и зависими изказвания (подчинени изречения).

В раздел 2. разгледаните прагматични особености на отговора са вече описани тактики за успешно блокиране или пренасочване на комуникативния процес.

В контраст с въпроса отговорът не е речев акт и не притежава специфична илокутивна сила. Тя е представена от актуализираната пропозиция/ции в комуникативния обмен. При отворен въпрос държанието на потенциалния комуникативен партньор може да варира между адекватен и конкретен отговор и включване на адресата с формален отговор (включително и шега), който не дава исканата информация (вж. Цветкова 2002). Възможно е блокиране на комуникативния процес с липса на отговор, изразяване на експлицитен отказ да се даде отговор, признаването на незаинтересованост и /или непознаване на предлаганата за дискусия тема и рязката ѝ смяна от адресанта. Допустимо е разговорът да бъде в застой.

Представянето на синтактичните особености на въпроса и отговора е съобразено с регистрираните особености на българската разговорна реч и използваните ресурси с емпирични данни за анализ (раздел 3.1.).

Формалната структура на въпроса и отговора във всекидневноразговорния дискурс се влияе от множество аспекти на разговорната реч като ярко изразена субективност, минимална подготвеност, ситуативна зависимост, отвлеченост, обобщеност, висока импулсивност и експресивност. Синтактичните особености на изреченията (различни от въпрос) като изказвания (актуализирани пропозиции) в българската разговорна реч на различните езикови равнища до голяма степен са резултат от тенденциите към натрупване (удвояване, многократност) и към съкращаване (елизии, прекъсвания). Има трудни за определяне структури като изречения.

В българската разговорна реч преобладаващият вид изказвания са главните изречения. При всички видове изказвания се срещат синтактични единици по-малки от изречение и нестандартни синтактични структури. Употребяват се фрази с фиксирана структура, деиктични и прагматични маркери, филъри, сигнали от страна на слушателя, фонетични средства като интонация, удължаване на ударената гласна.

В раздел 3.2. с теоретичния апарат на Актуалното членение на изречението се дава представа за синтактичните особености на изреченията, използвани в отговора (различни от въпрос).

С избора на изказване говорещият структурира информация с езикови конструкции в зависимост от нейната стойност в рамките на комуникативното събитие. Взаимодействието между синтактичната, семантичната и функционалната страна на изказването се извежда на равнището на информационната структура.

Реализирането на различни вариативни трансформации, подчинени на определени ограничения със синтактичната структура, се извеждат от основния неутрален словореден модел на простото изречение в българския език по модела SVO и формалния модел за определяне на мястото на топика и фокуса в изречението, разработен в трудовете на Л. Рици и П. Бенинка.

Синтактичните характеристики на въпросителните изречения (раздел 3.3) са описани според включените въпросителни местоимения, наречия или частици в състава им според вида въпрос (по класификацията на Ницолова). Описанието на формалната структура на въпросителните изречения/изказвания с частици се ръководи от идеите за йерархичната подреденост на изреченческите функционални категории.

Четвърта глава. Диалог, реплика и конверзационен анализ. Видове диалози

В четвърта глава (раздел 1.) е направен преглед на теоретичния апарат на конверзационния анализ. В дисертацията той е използван за представяне на структурни особености на реплики стимул въпрос и реакция отговор в диалога.

С помощта на „механизъм за вземане на думата“ адресантът и адресатът съставят минимална единица диалог от двойка реплики стимул въпрос и реакция отговор с тематична кохерентност. Подборът на двете части се базира на Принципа на преференциална организация, т.е. първата стимулна реплика проектира втората релевантна реплика отговор (или група от тях). Съответно отговорът (+) (релевантно изказване) осъществява „подравняване“ с първата част на двойката, отговорът (-) (нерелевантно изказване) допуска отдалечаване от нея.

Всяка една единица като поредица може да има усложнена структура. Същевременно съществуват други типове последователности, които могат да включват три и повече редувания. Всяка реплика стимул или реплика реакция може да има свои разширения, мотивирани от нуждите на общуването.

В раздел 2. се уточняват характеристиките и условията за поява на релативен/очакван отговор (+) и нерелативен/неочакван отговор (-).

Факторите, които влияят върху избора на реакция, са свързани с условията на комуникативната ситуация и с емоционално-психологическата нагласа за съдействие на адресата. Възможните сценарии са осъществяване на *комуникативни сполуки* и *несполуки*.

Комуникативните сполуки са резултат от отговор (+) и осъществяване на комуникативните цели на говорещия. При отговор (-) *комуникативните*

несполуките са свързани с липсата на перлокуционен ефект на комуникативните цели на говорещия върху слушателя.

В раздел 3. се обръща внимание на специфичните видове диалог според целите/*ние-интенциите* на комуникантите.

Условие при искане на информация може да бъде общата *ние-интенция* на събеседниците. Тя не е постоянна величина. В диалог за търсене на информация останалите диалогични видове могат да се реализират като подцели за убеждаване, преговори, обсъждане, разследване или спорене с адресата. По този начин те определят редуванията на реплики като диалогични стъпки.

Пета глава. Теоретични възгледи за успешна комуникативна ситуация

В пета глава се обобщават приложените в изследването теоретични постановки за успешен разговор, които се допълват взаимно – Максимите на Грайс, Принципа за учтивост на Лийч и поддържането на социалния образ според виждането на Браун и Левинсън.

Комуникативната стратегия на основата на принципа на учтивостта има за цел да обезкуражи конфликтите в речта. Взаимното сътрудничество се основава на уязвимостта на социалния образ от страна на всеки от комуникантите. Поддържането му от страна на единия участник зависи от същото действие на другия събеседник/ци.

Принципът на учтивост се реализира по различен начин в различните типове речеви действия и зависи до голяма степен от етнокултурните особености на вербалното поведение.

Един участник не формира изказванията си според единствения възможен набор от думи за „правилната“ комуникация на неговите идеи. Той създава изказванията си според преценката си за най-разбираем начин за слушателя в ситуативния контекст.

Разбира се, ако комуникантът включва прекалено много подробности, слушателят може да се претовари от прекалено много информация и да не може да направи „правилна“ интерпретация. Твърде малко информация, от друга страна, ще доведе до неяснота.

Следователно речта трябва да бъде постоянно балансирана между твърде много и твърде малко информация. Балансът се постига с помощта на правилата за учтивост. Именно те стимулират взаимното сътрудничество за провеждане на добър разговор.

Шеста глава. Попълване на липси в информацията на питация

Шеста глава се състои от две подглави със систематизирани случаи на реплики стимул въпрос и реакция отговор с попълване на липси в информацията на адресанта. В тях се разглеждат синтактични и прагматични особености на въпроса и отговора.

Подглава 1. съдържа примери с директно даване на релевантен отговор. Попълване на липси в информацията на питация в реплика стимул въпрос и реплика реакция отговор се реализира с помощта на различните видове същински въпроси: *общи, частни и дизюнктивни*.

Общите въпроси се отличават само с интонацията си, с интонацията си и с наличието на въпросителна частица или (и) на модален израз за предположение. С общите въпроси питаният иска да установи дали съществува връзка между различните части на изказването като аргументи и предикати в семантичната структура на единица актуализирана пропозиция.

В резултат лексемата, за която се иска информация, се подчертава чрез логическо ударение, интонация и словоред. В контактна позиция или в непосредствена близост до нея се позиционира въпросителната частица. Елиптичните (без въпросителна частица) въпроси извън контекста са комуникативно непълноценни. Относително по-самостоятелни са въпросителните сказуемни изказвания.

Общите въпроси изискват отговор с частиците *да* или *не*. Те са два вида:

- делиберативни – изразяват съмнение, че може да се получи истинен отговор,
- неделиберативни – не изразяват съмнение, че може да се получи истинен отговор.

Неделиберативните въпроси се разделят на два вида: при едните адресантът не посочва очакване за положителен или отрицателен отговор, а при другите въпросителни изказвания той го прави (Ницолова 1984: 115-116).

В раздел 1.1. се представят особености на неделиберативни въпроси с *нали*, маркирани с признак „очакване на определен отговор” и с *ли*, немаркирани с признак „очакване на определен отговор“.

Немаркирани с признак „очакване на определен отговор“ са изказвания без пълнозначна въпросителна дума (въпросителни местоимения и наречия) и с частица *ли*, *да ли*, *а*, *е*, *да*, *да не би да*. Въпрос с частица *ли* е стимулната реплика в пример 1. Когато общият въпрос е от неделиберативен тип, налице е кратък

утвърдителен или отрицателен отговор с възможност за структурно повторение на въпроса (или част от него):

1. А: *ще има ли влогмас?*

Б: *да: ще има влогмас...*

От друга страна, общи въпроси без частица създават интерпретационни затруднения за адресата. Те са комуникативно непълноценни извън ситуативния контекст.

Частичите могат да служат като времеви компас към минали събития и факти. С умелото използване на малките детайли, изследвани от Димитрова (1999), по време на манипулативни опити питащият може да маскира намеренията си. В случаите на очакване на определен отговор въпросите не са структурирани с пълнозначни въпросителни думи (въпросителни местоимения и наречия). Формално те се съставят с частиците *нали, няма (мигар, зер)* като в пример 2.:

2. А: *Ти беше там [пауза] нали?*

Б: *да: бях лятото и ми хареса...*

В раздел 2. са представени особеностите на *частните въпроси*. В БРР те по форма биват с пълнозначна въпросителна дума (въпросителните местоимения и наречия) и без нея. Частните въпроси не ограничават реакцията до един или няколко възможни отговора като общите въпроси с *ли* (да или не) и *нали* (очакване на утвърдителен отговор). В случаи, когато реакцията съдържа описание на комплексна ситуация (поредица от ситуации), синтактичната структура на частния въпрос може да не определя синтактичната структура на отговора като в пример 3.:

3. А: *Хайде бе/ че какво ще правим тая вечер? (Ф - смее се)*

Б: *Ще го дундуркаме.*

С частен въпрос може да се поиска информация за провеждане на някакъв тип дейност. В пример 3. реакцията на адресата е с предикат в 1.л. мн.ч. за съвместно действие от множество дейтели, от които той е част.

В раздел 3. се разглеждат особеностите на дизюнктивните въпроси. Те не се представят формално от пълнозначни въпросителни думи (въпросителни местоимения и наречия). За разлика от единичните въпроси дизюнктивните изказвания не могат да получат само отговор *да* или *не*. Обикновено с тях питащият предлага избор между една от две или повече изключващи се възможности (Граматака 1983; Ницолова 1984). В пример 4. те не се изключват взаимно. Отношенията в стимула са между елементи на съюза *или*:

4. А: *Вий имате ли щори или нещо такова?*

Б: *Има - двойно перде тука обаче сега друга бела ни се стовари на главата*

В подглава 2. са представени особености на репликите с известно отлагане на отговора и следните външни елементи (и/или комбинация от тях):

- филъри (А: *ти попадъш първо ф националното радио / нали така* - Б: а: да),
- междуметия и частици (А: *маме ти сипа ли му на люцката (неясно)?* - Б: е как да не съм бе),
- прагматичен маркер (А: *какво ще си купувааш?* - Б: ами ще си правим салата с *рукола*),
- въвеждащи фрази от типа *виж, виж какво, виж сега; всъщност; да ти кажа*:

А: *Е зависи дюрон / ма вики добре първо кажи ми за тебе на какво - за какво ти трябва компютър ?*

Б: Ами всъщност то за мене - то е по-скоро за сестра ми,

- с вмъкване на разширения с други реплики между въпроса и отговора. Например допълнителни въпроси за уточнение на първоначален въпрос:

А.: ти имаш ли телефон ?

Б.: *mmm /прави се на разсеян/*

А: телефон имаш ли?

Б: *mmm са съм с един мизерен*

А.: ма нокиа ли е ?

Б: не. защо? кво ти тряа ?

А: зарядно

Седма глава. Блокиране и пренасочване на комуникативния процес

Седма глава обобщава резултати с оглед на особеностите на реплика реакция отговор (-) в две подглави. Подглава 1. излага класификация с модели на блокиране и пренасочване на комуникативния процес. С тях вторият комуникант успешно неутрализира манипулативни опити на първия комуникант и заявява своите равноправни права над контрола на диалога.

Моделите за блокиране на комуникативния процес са:

- признаване на незнание:

А: ама чакай сега. те миналата седмица и двете ли му са счупиха?

Б: не знам. майка му изхвърлила обещите без да се усети

- изтъкване на причина (за неспособността да се даде исканата информация):

А: А иначе твоите колеги, които завършиха общо взето от курса ви, понамериха ли си работа? 150 Б: //ами: ма ас да ти кажъ право гол'ама час ни ги и виждам понежи те и от провинц'ата б'аха и си заминаха/

- изразяване на определено отношение:

А: да им сип'а ли малко суха храна?

Б: хайде стига бе!

- реакция, която спестява стъпки реплики:

А: //краси ти цигарка искаш ли//

Б: Не пуша.

- реакция на косвен речев акт в стимула:

А: Наско, какво прави Борянчето?

Б: [//ми добре е кво да праи// бор'ана е добре//

- тематична „стагнация“:

А: //нали оште е хладно//

Б: Трябва да е над дванайсет градуса

- привидно съдействие по модела на Швейк:

А.: не: луда ли си:?

Б.: луда съм

- ехо-въпрос:

А: С кого ще пътуваш?

Б: Как с кого ще пътувам?

Пренасочване на комуникативния процес се осъществява с реплика реакция въпрос (същински въпрос, а не ехо-въпрос):

А: //къде е тва// къде е касетофонъ//

Б: //искаш го//

В подглава 2. се проследяват характеристики и неописани до момента употреби на ехо-въпросите като блокиращо средство на комуникативното развитие.

В дисертацията е направено наблюдение, че в БРР се срещат описаните модели с частица *ли*, *как* и с промяна на модален план и други неописани (до момента) сходни модели с повторение на предходна реплика или част от нея без *ли* или *как*.

В БРР се среща още един модел неописани случаи с въпроси повторения към частите на дадена лексема от стимулния въпрос като част от сложна дума с въпросително местоимение *какво* от типа:

А: Можеш ли да повториш думата „непротивоконституционствувателствувайте“?

Б: Непротивоконституцион- какво? Как беше нататък).

В подглавата са разгледани още констатирани неописани до момента специфични случаи като ехо-въпроси и ролята на променя на определеността/неопределеността, възможност за многозначност във функциите на реакция ехо-въпрос с *ли*, ехо-въпрос с *как* и дискурсивни елементи, с трансформации по лице с ехо-въпрос с *как*, комбинации на ехо-въпроси и случаи с пароними и омоними.

Осма глава. Прекъсвания и диалог с повече от двама комуниканти (полилог)

Отделянето на осма глава е мотивирано от смесения характер на представените случаи. Тя обединява две подглави.

Подглава 1. представлява опит за проучване на езиковите и прагматичните особености на процеса *прекъсване* на репликата на събеседника като средство за регулиране на диалогичното взаимодействие.

Като речева стратегия прекъсванията могат да бъдат кооперативни и некооперативни - да разрушават и да обновяват, в зависимост от ситуативния контекст и намерението на втория комуникант. Констатиран е приложим трети тип прекъсвания от смесен характер.

Прекъсванията от кооперативен тип засвидетелстват емпатията на събеседника и неговата солидарност. Те стимулират тематичното развитие на диалога и взаимното ориентиране на комуникантите в него. Прекъсванията от кооперативен тип се използват за:

- уточнение и контрол на темата:

Б: А закуска имахте ли в хотела?

А: //имахме за//

Б: И тя сигурно си влиза в цената?

- развитие на диалога:

A: ти днес работи ли на: програмата?

Б: нали ти казах/ два часа съм работила -

A: и?

Б: ами аз като свърши едното - а: излезе ми жабче/ та се изплаших от него.

Прекъсвания от некооперативен тип са ориентирани към господство. Те обикновено се възприемат като неучтиви, натрапчиви и неуместни. Използват се:

- при отказ да се поддържа темата от стимулната реплика. Например въвеждане на нова тема със страничен въпрос:

A: //дуните като цървуланчета седиме/ като цървулани гледаме като://

Б: Искаш ли?

A: //не не а_си сипах вече// мерси жорко//

- за оценъчно отношение към стимулната реплика:

A: //н'ама ли ги ф ку/

Б: //не съ ф куфаръ/ не съ ф куфаръ//

- за включване в диалог с разказ за случки и за оценъчно отношение към стимулната реплика:

A: //ф кашон// един ц'ал кашон със цвет'а// обаче те се/ те се слегнаха и ас като ги отворих тука беха толкова (жжжжжжжж)(приближава длани една до друга, за да покаже колко са се слегнали цветята) и: като ги вид'ах/ истръпнах// викам край/ измачкали съ се// на майка съм дала/ на тебе най хубавите съ на тебе// на майка не съ такива// утре ше дам на съсетката си одгоре/ ше дам на вили/ на съдетката до мене/

Б: Е, че ти камион ли си докарала?!

Смесен тип са прекъсванията (кооперативни или некооперативни) за довършване на стимулната реплика. Те зависят от интенцията на втория комуникант. Същевременно е възможна промяна на комуникативния статус. Прекъсване с довършване на стимулната реплика от некооперативен тип е реакция, с която не се прави предположение. Адресатът е убеден в твърдението си:

А: //ас нит о разбирам нит о://

Б: можеш да копаеш.

С довършване на стимулната реплика с реакция от кооперативен тип адресатът може да направи предположение. Съответно се променя комуникативният статус на изказването:

Б: Добре де, как ще ги правят?

А: //тва е номеръ че/

Б: Те ще режат ламарината ли?

Подглава 2. разглежда особености на въпроса и отговора в разговор с повече от двама комуниканти (полилог). В нея е представен преглед на комбинации от по-сложни структурни диалогични цялости за по-прецизно представяне на устойчивостта на систематизираните модели.

Третият комуникант има възможност за включване по всяко време в разговора на другите събеседници. Той използва реплика реакция от некооперативен тип за уточнение и оценка при включване в разговора вместо друг комуникант:

- за уточнение:

А: //е чай сеа кво жорко е бес кола/ ти кво/

В: //нали не сте със кола//

Б: Не, не.

- за оценка:

А: /тоа сервис толкова р'атко го използваме//

Б: Това щях да ти кажа, не е нужно да ни слагаш сега хубавия сервиз.

А: //се ми се струва че/

Б: Какво му е на сервиза?

В: Че много ти е хубав сервиза.

С реплика реакция от кооперативен тип третият комуникант си служи за:

- установяване на контакт:

А: Е ти затова такива солидни връзки имаш!

Б: //те даже предлагаха и на мъжъ ми да ми направят обувки/ по поръчка/ итото той носи четиресе и шести номер// А: Е такива обувки произвеждат "ле се"? Б: //ми те ги правят да//

В: //руми//

Б: //да//

В: //а какво струвът ени токчта//

- за релативен отговор след нерелевантен отговор на втория комуникант:

А: Къде е Герганка, Петьо?

Б: //при баба//

А: И какво прави там?

Б: //ништо//

В: //играе//

Втората реплика реакция може да:

- повтаря първата реплика реакция или част от нея:

А: //колко години оттогава/ той живее тука//

Б: //седемдесе и седма година/ почнаха//

В: //седемдесе и седма/ почнаха/ да//

- да допълва информацията на първата реплика реакция:

A: А така вечер излизахте ли из Лондон да видите какво е, що е? Ударихте ли му едно кръчме?

Б: //уха: ена бирарийа напи\пахме//

В: //пъп кроу//

- да изразява оценка:

A: Ама тази жена писала ли му е на човека, че ще ходите и вие?

Б: //а бе т'а е (ФС) т'а вика че и(ФС) да тръгваме напрао сичките комплект/ ас и силвето и детето// В: //права е//

Заклучение

В дисертационния труд се установят и проучват задълбочено връзките между граматични средства и принципи на словесното междуличностно взаимодействие на всекидневноритовия дискурс.

Във връзка с реализирането на научните **задачи** успешно са систематизирани случаи с въпрос и отговор с (или липса на) попълване на празноти в информацията на питащия. Същевременно са проучени синтактични и прагматични особености на същински и несъщински въпроси (по класификацията на Ницолова). Систематизирани са особеностите на репликите реакции, съответстващи или не на инструкцията на вида въпрос в стимулната реплика. В резултат са систематизирани модели (описани и неописани) отговори за блокиране и пренасочване на комуникативния процес. Проучени са синтактични и прагматични особености на ехо-въпросите в БРР и езиковите и прагматичните особености на процеса *прекъсване* на репликата на събеседника, свързан с регулиране на диалогичното общуване. Допълнително е осъществена проверка на устойчивостта на моделите за блокиране и пренасочване на комуникативния процес в диалогични (полилогични) структури с трети комуникант.

В дисертационния труд комплексният характер на подхода при описание на единица изказване (актуализирана пропозиция или неразчленим синтактичен модел, притежаващ необходимия структурен минимум езикова единица като синтактична цялост), произнесено в определена речева ситуация и в определен контекст с конкретна комуникативна цел, създава предпоставки за предстоящи нови начини при анализ на емпирични данни от разговорната реч.

Изследваните примери с отговор (+), т.е. попълване на липси в информацията на питащия в реплика стимул въпрос и реплика реакция отговор, се реализират със същински въпроси. При директно даване на исканата информация са констатирани следните наблюдения.

При директно реализиране на релативен отговор в преференциална организация въпрос-отговор се насърчават солидарните отношения. Наблюдават се случаи на относително спазване на препоръките на добрия разговор на Грайс и поддържането на социалния образ на комуникативния партньор.

Наблюденията върху примери от разговорната реч показват, че при случаи с общи въпроси и релативни отговори емоционалността в представените резултати е засвидетелствана от повторение на утвърдителни, отрицателни частици или други

лексикални елементи в реакцията. Модални думи като *наистина, действително, честно, със сигурност* могат да подчертават категоричността им.

Емоционалността има различни степени на изразяване при повторение на изказвания. Тя е „по-меко“ поднесена в реплика с два различни общи въпроса на синтактично и лексикално ниво при запазване само на един повторен елемент в сравнение с буквалното повторение на едно изказване.

От друга страна, общи въпроси без частица създават интерпретационни затруднения на адресата. Те са комуникативно непълноценни извън ситуативния контекст. Декодирането на инструкциите на въпроса като елиптичен ли-въпрос без очакване на определен отговор не може да се определи като универсално решение за всеки подобен случай.

В изследването се стига до извода, че частните въпроси не ограничават реакцията до един или няколко възможни отговора като общите въпроси с *ли* (да или не) и *нали* (очакване на утвърдителен отговор). В случаи, когато реакцията съдържа описание на комплексна ситуация (поредица от ситуации), синтактичната структура на частния въпрос може да не определя синтактичната структура на отговора.

В сравнение с общите въпроси частните не дават граници на количествения характер на празнотите в информацията на адресанта. Той прибегва до тях при описание на комплексна ситуация или цяла верига от събития. С общите въпроси се конкретизира елемент от общия фон на случващото се.

От друга страна, при комбиниране на частен и дизюнктивен въпрос в стимулната реплика има известна закономерност. Частният въпрос мотивира логическата следходност на дизюнктивния, който има уточняващата функция спрямо първия.

Наблюденията показват, че отношенията между частен и общ въпрос се изразяват в количествения характер на двата типа въпроси. По отношение на Максимата за количество на Грайс за изисквания с количествен характер релевантността на реакцията към всеки от двата въпроса е различна. Всяка информация извън обсега на общия въпрос в реакцията функционира като нерелевантна/излишна. При частен въпрос не се нарушава Максимата на Грайс за казване на нещо в повече.

Резултатите показват, че вариативността на релативните отговори е по-голяма при частните въпроси. От кооперативен тип могат да бъдат случаи на липса

на кохерентност между стимула и реакцията при спестяване на стъпки от въпроси и отговори.

Също така интересни са случаите с десемантизиране на изказвания като частни въпроси от типа на *какво става* със синонимно значение на приветствен поздрав *здравей* в българската разговорна реч.

В дисертацията е направено наблюдение, че се създава впечатление на колебание относно диалогичното сътрудничество на събеседника при отлагане на репликата реакция с включване на езикови елементи в нейното начало. Релативната реплика може да бъде въведена от филтри, междуметия, частици, прагматичен маркер, въвеждащи фрази (*виж, виж какво, виж сега; всъщност; да ти кажа*) или комбинация от тях. Възможни са случаи с вмъкване на разширения с други реплики между въпроса и отговора.

В дисертацията се стига до извода, че употребата на прагматичен маркер *ами* първоначално заблуждава адресанта, че ще последва отговор, който няма да отговаря на инструкциите за очакван отговор на общ въпрос с *нали*. В други случаи *ами* „смекчава“ отрицанието и засвидетелства избягване на директен негативен отговор. В сравнение с *ами* при случаи за уточнения (и липса на колебание) релативната реплика може да се въведе с *ама* или с вмъкнати разширения с реплики между релативните стимул въпрос и реакция отговор. В сравнение с *ами* при случаи за уточнения (и липса на колебание) релативната реплика може да се въведе с *ама* или с вмъкнати разширения с реплики между релативните стимул въпрос и реакция отговор.

При сравнение с отговорите (+) случаите с отговор (-) на общи и частни въпроси също дават ползотворни и интересни резултати по отношение на комуникативния процес.

Свидетелство за равнозначещата роля като участник на втория комуникативен партньор е неговата способност да наруши солидарните отношения. С изложените модели за блокиране и пренасочване на комуникативния процес вторият комуникант успешно неутрализира манипулативни опити на първия комуникант и заявява своите равноправни права над контрола на диалога.

Представените модели реплики реакции са признаване на незнание, изтъкване на причина за неспособността да се даде исканата информация, изразяване на определено отношение. Липсата на знание се смекчава от допълнителни разяснения за причината. Отказът може да бъде придружен от признаване на (не)заинтересоваността от темата или несигурност в знанията на

адресата. Той може директно да вербализира причината за своето незнание, което се предполага от ситуативния контекст, или че няма да се даде явен отговор на въпроса.

Вторият комуникант може да блокира процеса на общуване с реакция, която спестява стъпки реплики или се отнася до косвен речев акт в репликата стимул. Той може предварително да предположи интенцията на събеседника си и без колебание да реагира, убеден в правотата си.

Наблюденията установяват, че допирните точки между значенията на глаголи като *правя*, *съм*, *ставам* създават предпоставки за универсалната им замяна в частни въпроси, свързани с физическото и емоционалното състояние на одушевени предмети. Универсалната замяна на подобни лексеми се реализира чрез употребата на косвени речеви актове в частни въпроси в стимулната реплика (*Какво прави?*, *Какво става?*, *Как е?*).

Други възможности за блокиране на комуникативния процес са тематична „стагнация”, привидно съдействие по модела на Швейк и ехо-въпрос. При тематична „стагнация” се изразява оценка, коментар или мнение по темата на стимулния въпрос. Реакцията по модела на Швейк контрастира с останалите типове отговори. Тя е релевантна само на формално равнище.

В рамките на изследването единственият модел за пренасочване на комуникативния процес се осъществява с реплика реакция въпрос (същински, а не ехо-въпрос).

Друго средство за блокиране на манипулативни цели са ехо-въпросите. В БРР се срещат описаните модели с частица *ли*, *как* и с промяна на модален план и други неописани (до момента) сходни модели с повторение на предходна реплика или част от нея без *ли* или *как*.

При директно повторение на репликата се предполага засилването на комуникативното напрежение и последвалият завършек със следходен елемент *ли*. Подобни случаи могат да се определят по-скоро като модел за хипотетичен ехо-въпрос с изпуснатата частица *ли*, отколкото с *как*. Ключова роля е позиционирането на елемента, който сигнализира функцията на ехо-въпроса.

В дисертацията се предлага възможността за още един модел ехо-въпрос. Неописани са случаи с въпроси повторения към частите на дадена лексема от стимулния въпрос като част от сложна дума с въпросително местоимение *какво* (*А: Можеш ли да повториш думата „непротивоконституционствувателствувайте“?* - *Б: Непротивоконституцион- какво? Как беше нататък?*).

В дисертацията се стига до извода, че с ехо-въпрос, освен да се изразява определено отношение, може да се разбере за разминавания в общия информационен фонд на комуникантите. Например в реплика реакция определеността от повторена стимулна реплика се губи, тъй като адресатът дава инструкции на адресанта за установяване (в актуалния момент на общуване) на съществуването на обект за първи път (*А: Къде са новите ми боти?- Б: Нови ли?*).

Наблюденията показват, че в зависимост от ситуативния контекст е възможно объркване при разпознаването на вида реакция като ехо-въпрос с *ли* или като делиберативен въпрос. Подобни малки подробности се оказват важни в случаи с трансформации по лице с ехо-въпрос с *как*, дискурсивни елементи, комбинации на ехо-въпроси и случаи с пароними и омоними.

По отношение на комуникативния процес явлението *прекъсване* има комплексен характер. Относно Принципа на сътрудничество прекъсванията имат некооперативна функция. С тях се нарушават относително равноправните отношения между комуникантите и поддържането на социалния образ на събеседника. Като речева стратегия прекъсванията могат да бъдат кооперативни и некооперативни - да разрушават и да обновяват, в зависимост от ситуативния контекст и намерението на втория комуникант.

Комуникантът, който нарушава синтактичната структура на изказване от стимулната реплика, е бдителният участник в разговора. На неговата на пръв поглед пасивна роля на адресат/слушател не се обръща голямо внимание в диалогичното развитие.

Именно той има активна роля наравно с говорещия/адресанта. Трансакционните модели на комуникация и относително равноправните отношения на комуникантите в диалога го показват.

В процеса на работа са установени три типа прекъсвания: кооперативен, некооперативен и смесен тип.

Прекъсванията от кооперативен тип засвидетелстват емпатията на събеседника и неговата солидарност. Те стимулират тематичното развитие на диалога и взаимното ориентиране на комуникантите в него. Прекъсванията от кооперативен тип се използват за уточнение, конкретизиране, контрол и развитие на диалога. Прекъсванията за уточнение изясняват елементи от диалогичната тема. Същевременно те се придържат към нея. При подобни прекъсвания не се допуска странична информация, която да насочи диалога в друга посока.

Прекъсвания от некооперативен тип са ориентирани към господство. Те обикновено се възприемат като неучтиви, натрапчиви и неуместни. Некооперативните прекъсвания се срещат в случаи, когато слушателят иска да се включи пълноценно в общуването и да бъде равноправен участник, а не просто слушател. Подобни прекъсвания могат да въведат събеседника в нова тема или подтема. Чрез тях адресатът демонстрира своето отношение към предходно изказване.

Прекъсвания от некооперативен тип са модели/тактики за отказ да се поддържа темата с въвеждане на нова тема, оценка или коментар на нещо встрани от разговора. Тук попадат прекъсванията за включване в диалог с разказ за случки и за оценъчно отношение към стимулната реплика.

Смесен тип са прекъсванията (кооперативни или некооперативни) за довършване на стимулната реплика. Те зависят от интенцията на втория комуникант с възможност за промяна на комуникативния статус.

Направеният опит за проверка на устойчивостта на систематизираните модели прекъсвания е представен с преглед на модели за включване на трети комуникант в полилогични структури. Той има възможност за включване по всяко време в разговора на другите събеседници.

Третият комуникант използва реплика реакция от некооперативен тип за уточнение и оценка при включване в разговора вместо друг комуникант. С реплика реакция от кооперативен тип той си служи за установяване на контакт, за релативен отговор след нерелевантен отговор на втория комуникант. Втората реплика реакция може да повтаря първата реплика реакция или част от нея, да допълва информацията ѝ или да изразява оценка.

В процеса на работа сложен процес се оказва категоризирането на някои модели за блокиране, пренасочване или стимулиране на комуникативното развитие. Неоднозначността на функцията на прекъсванията го показва.

В част от представените случаи подобно затруднение е класифицирането на модела със спестени стъпки реплики. Към настоящия момент малкото примери, открити в емпиричния материал, не са достатъчни за категорични изводи. Необходимо е тяхното отделно проучване. Аналогичен е случаят с реторичните или дизюнктивните въпроси. Целенасочено събиране на примери е необходимо за проучване на неразчленими синтактични модели изказвания като въпроси и отговори с наречие или глагол и изказвания с неясен комуникативен статус.

От допълнително и задълбочено изследване се нуждае хипотезата за удвояване на подлог или допълнение при условия, свързани с колебание от страна на комуниканта. Нужно е анализирането на други случаи със сходни ситуативни условия, които дават възможност за нарушаване на словоредния модел SVO в изказвания.

Предстоят изследвания, свързани с изказвания в реплика реакция за експресивност с рамка от частици в началото и края на реакцията (*A: маме ти сипа ли му на люцката (неясно)?- Б: е как да не съм бе*). Необходимо е да се проучат случаи на общ въпрос и отговор с уточняващо наречие (*сигурно, непременно, именно, очевидно, наистина*) със значение на потвърждение и без изразяване на състояние или качество.

Констатираните модели за блокиране и пренасочване до момента не изчерпват списъка от възможности за неутрализиране на манипулативни опити. Те са основа за предстоящи проучвания на живата българска реч и нейното многообразие от изразни средства. С настоящата дисертация се прави малка стъпка към опитите за проучване и систематизиране на особеностите на българската разговорна реч.

Справка за научните приноси на дисертационния труд

1. Дисертационният труд е първото самостоятелно проучване на диалогичното единство въпрос-отговор върху материал изцяло от българската разговорна реч, с което се разширяват теоретичните знания за особеностите на диалога в условията на неофициално устно общуване.
2. В дисертацията особеностите на комуникацията са представени чрез методите на конвезационния анализ, които досега не са прилагани върху материал от българска разговорна реч.
3. В теоретико-приложен план направените изводи за особеностите на въпросите и на репликите реакции обогатяват изследванията на синтактичните особености на българската устна реч.
4. В дисертационния труд за първи път детайлно се представят структурните и прагматичните характеристики на ехо-въпроси в българската разговорна реч.
5. Наблюденията и изводите за моделите, използвани за блокиране и пренасочване на комуникативния процес, задълбочават знанията за речевите стратегии, свързани с развитието или прекъсването на диалога в устната комуникация.
6. За първи път върху материал от разговорната реч се проучват езиковите и прагматичните особености на процеса *прекъсване на репликата на събеседника*, свързан с регулиране на диалогичното общуване.

Списък с публикации по темата на дисертационния труд

1. *Модели на диалога в медийната реч*. В: Светът е слово, словото е свят, Благоевград, 2016, 364-372.
2. *Ехо-въпросите като средство за пренасочване на отговора*. В: Проблеми на устната комуникация, бр 11. Велико Търново, 2018, 124-134.
3. *Технологиите в помощ на хуманитаристиката – аотиране на маркери на комуникативната цел*. В: Сборник с материали от докторантската конференция „Млади изследователи“ към СУ „Св. Климент Охридски“, С., 2018, 245-255.
4. *Синтактични и прагматични характеристики на диалоговото единство въпрос – отговор в българския език*. В: Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VIII/ 8th Conference for Young Slavists in Budapest (held on 10th May 2018), Eötvös Loránd University, Budapest, 2020, 19-25.
5. *Синтактични и прагматични характеристики на диалогичното единство въпрос – отговор по време на интервю*. В: Българистични езиковедски четения, УИ СУ „Св. Климент Охридски“, С. 2019, 380-385.
6. *Прекъсванията на реплики в диалогичното единство от въпрос и отговор*. В: Сборник от Международната научна конференция „От слово към действие: разкази и репрезентации“, проведена се в периода 02-04.05.2019 г. (Под печат).

Библиография на използваната в автореферата литература

Блек, Брайънт 1995: Black J. Bryant J. *Introduction to Media Communication*. Madison et al.: Brown & Benchmark, 1995.

Богданов 2014: Богданов, Б. *Текст, говорене и разбиране - есеа*. Изд.: „Жанет-35”, С., 2014.

Браун, Левинсън 1978: Brown, P., & Levinson, S. *Universals in language usage: Politeness phenomena*. In: E. Goody (Ed.), *Questions and politeness*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978, 56-324.

Браун, Левинсън 1990: Brown, P., Levinson, S. *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge, Cambridge university press, 1990.

Грайс 1975: Grice, H. P. *Logic and conversation*. In: *Syntax and semantics 3: Speech acts*, Cole et al. Elsevier, 1975, 41-58.

Граматика 1983: *Граматика на СБКЕ*, т. III. Синтаксис. БАН, С., 1983.

Димитрова 1999: Димитрова, Ст. *Езикова демагогия*. Издателство „Наука и изкуство“, С., 1999.

Лийч 1983: Leech, G. *Principles of Pragmatics*. London, Longman, 1983.

Литълдjohn 2008: Littlejohn S. W., Foss, K. A. *Theories of Human Communication*. Belmont: Wadsworth, 2008.

Ницолова 1984: Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. Издателство „Народна просвета“, С., 1984.

Остин 1962: Austin, J.L. *How to Do Things with Words*. The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955, 1962.

Остин 1996: Остин, Дж. *Как с думи се вършат неща*, Издателска къща „Критика и хуманизъм“, С., 1996.

Сърл, Вандервекен 1985: Searle, J. R. Vanderveken, D. *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, 1985.

Цветкова 2002: Цветкова, М. *За някои основни модели за стимулиране, пренасочване и блокиране на процеса на устното общуване*. В: *Германците и българите в диалог*, Българска асоциация по четене, С., 1/2002, 214-221.